

Т. Хасанов
ТДЮИ тадқиқотчиси

ЎҒИРЛИК ЖИНОЯТИНИНГ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ

Талон-тарож жиноятлари объектив томони алоҳида муҳим аҳамият касб этади. Зеро, жиноят таркибининг айнан ушбу томонига қараб, талон-тарож жиноятлари ўзаро фарқланади. Объектив томон жиноят таркибининг бир элементи ҳисобланиб, у жиноят қонунида кўзда тутилган ижтимоий хавфли жиноятларнинг ташқи томонини таърифлайдиган хусусиятлардан ташкил топган бўлиб, у муайян тарзда, маълум бўлган шароитларда, жойда ва вақтда амалга оширилади. Бунда жиноят қонуни томонидан муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказилади ёки уларга зарар етказилиши учун реал хавф тўғдирилади. Жиноий ва жиноий жазоланадиган этиб шундай ҳаракат тан олинадики, агарда у иродали характерга эга бўлса.

Б.С. Волков ёзадики, ирода ҳар доим ўз объектив ифодасини мақсадга йўналтирилган ҳаракатларда топа олиши керак, аксинча у на ҳуқуқий на ахлоқий баҳолишининг предмети бўла олмайди.¹

Ўғрилланган мулкка айбдорнинг муносабати шунда ифодаланадики, бу мол-мулк унинг учун доимо бегона ҳисобланади. Жиноят ҳуқуқи назарияси ва суд-тергов амалиётида айбдорга ишониб топширилмаган, унинг тасарруфида, қонуний ихтиёрида ёки хўжалик бошқарувида бўлмаган мол-мулк ўзганинг мулки, деб эътироф этилади. Айбдорга ишониб топширилган ёки унинг қонуний ихтиёрида бўлган мол-мулк талон-тарож қилишнинг эмас, балки ўзлаштириш ёки растрата қилишнинг предмети², айбдорнинг хўжалик бошқарувида бўлган мулк эса – ўз мансаб мавқеини суистеъмол қилиб талон-тарож қилишнинг предмети³ ҳисобланади.

Жабрланувчининг ўғрилиққа нисбатан муносабати шунда ифодаланадики, мол-мулк унинг хоҳиш-иродасига қарши ёки ундан қатъий назар олиб қўйилади. Жабрланувчи ўз мол-мулки талон-тарож қилинаётганини англамаган ва бунга пассив қаршилиқ кўрсатган, яъни айбдор жабрланувчининг хоҳиш-иродасини эътиборга олмаган ҳолда мол-мулкни ўғрилаш жабрланувчининг хоҳиш-иродасидан қатъи назар амалга оширилади.

Ўғрилиқ ҳаракатининг моҳияти шундаки, мол-мулкни талон-тарож қилишда доим бу мол-мулк жабрланувчининг ихтиёридан чиқариб олинади.

Жиноятнинг объектив томони тавсифига ўтсак, ЎзР ЖКнинг 169-моддаси диспозициясида ўғрилиқ “ўзганинг мулкини яширин равишда талон-тарож қилиш” деб белгиланади. Келтирилган таърифдан кўриниб турибдики, ўғрилиқ таркибининг объектив томонини тавсифлаб берадиган хусусияти, талон-тарож жиноятларини бошқа шаклларида фарқлайдиган усули ҳисобланади. Ўғрилиқ – бу яширин ва шунингдек, ўзганинг мулкини зўрлик кучи

ишлатилмаган фаол ҳаракатлар билан амалга оширилган талон-тарождир.

Демак, ўғрилиқ объектив томондан ўзганинг мулкини *яширин равишда* талон-тарож қилишда ифодаланади. Юридик адабиётларда ўғрилиқ объектив томони зарурий белгиси сифатида яширин равишда талон-тарож қилиш юзасидан тадқиқотчилар яқдиллик билан ўхшаш фикр билдирадilar: “Талон-тарож қилишнинг яширинлиги деганда, жиноят мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ишониб топширилган ёхуд ихтиёрида турган шахсга сездирмасдан ёки мулкдор ёхуд мол-мулкнинг талон-тарож қилинишидан манфаатдор бўлмаган бошқа шахслар йўқ вақтида содир этилиши тушунилади”.⁴ Бу ҳақда, Ўзбекистон Республикасининг Олий Суди 30 апрель кунги 1999 йил 6-сонли “Ўзгалар мулкини ўғрилиқ, талончилик ва босқинчилик билан талон тарож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги қарорининг 1-бандида тушунтирилиб ўтиладики, жабрланувчининг ёки бошқаларнинг йўқлигида ёки улар бор бўлсада, уларга билдирмасдан ўзганинг мол-мулкини яширин талон-тарож қилиш ўғрилиқ ҳисобланади. Бордию жабрланувчи ёки бошқалар мол-мулкнинг олинаётганлигини кўрган бўлсада, лекин айбдор билдирмасдан ҳаракат қилган деб ўйлаган бўлса, бундай қилмишни ҳам ўғрилиқ деб тавсифлаш лозим.

Э.С.Тенчов таъбири билан айтганда “яширин талон-тарож қилиш деганда, мулк эгаси, мулкни қўриқлаш зиммасига юкланган шахс ёки талон-тарожда иштирок этмаётган бошқа шахслардан хуфёна равишда содир этилган талон-тарож тушунилади. Фуқаролар кўз ўнгига содир этилган, бироқ, улар назарида айбли ҳаракат жиноий характерга эга эмас деган таассурот қолдирса ҳам қилмиш яширин талон-тарож ҳисобланади (масалан, шахс бошқа кишининг чўнтагидан ҳаминини олиб қўяди ҳамда атрофдагиларга жабрланувчини маст бўлиб қолган қариндоши эканлигини таъкидлайди)”.

М.Х.Рустамбоев ҳам бу ҳақда фикр юритиб, “барча ҳолатларда талон-тарож қилишни яширин деб ҳисоблаш учун, ўзаро боғлиқ бўлган иккита: объектив ва субъектив мезонни таҳлил қилиш ва баҳолаш лозим. Талон-тарож қилиш усулини баҳолашнинг объектив мезони шундан иборатки, мол-мулкни очикдан-очиқ талон-тарож қилиш атрофдаги шахсларнинг кўзи олдида содир этилган бўлса-ю, атрофдагилар бунга англамаса (масалан, айбдор бировнинг чамадонини эгаси йўқлигидан фойдаланиб атрофдагиларнинг кўзи олдида ўғирлайди, бунда жиноятчи атрофдагилар у ўз чамадонини олиб кетяпти,

¹ Қаранг.: Волков Б.Б. Проблема воли и уголовная ответственность. – Казань, 1965.

² Борьба с хищениями, совершаемыми путем присвоения, растраты и злоупотребления служебным положением: Учебное пособие. – М., 1980. – Б. 27-28.

³ Курс советского уголовного права (часть Особенная). Т. 3. – Л.: ЛГУ, 1973. – 430-б.; Борьба с хищениями, совершаемыми путем присвоения, растраты и злоупотребления служебным положением: Учебное пособие. – М., 1980. – Б. 33.

⁴ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм. – Тошкент: Илм-зиё, 2006. – Б. 325-326.; Кабулов Р. Уголовно-правовые меры борьбы с хищениями: Теория и практика. Дис.доктор.юр.наук. – Ташкент, 1997. – 27 Б.; Кадыров М. Уголовное право Республики Узбекистан. – Ташкент: Адолат, 1997. – 174 Б.; Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. – Тошкент: Адолат, 1997. – 47 б.; Уголовное право / Под ред. д.ю.н., проф. Н.И. Ветрои, д.ю.н., проф. Ю.И. Ляпунова. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Юриспруденция, 2007.; Уголовное право. Учебное пособие / Под ред. Проф. Л.Д. Гаухмана и проф. Б.В. Максимова. – М.: Элит, 2007.; Уголовное право России. Часть Особенная. Учебник. / Под ред. Л.Л. Кругликова. – М.: Волтерс Клувер, 2005.; Уголовное право. Особенная часть. Учебник. / Под ред. Л.Д. Гаухмана, Б.В. Максимова. – М.: Эксмо, 2005.; Российское уголовное право. Особенная часть. / Под ред. В.Б. Комисарова. – М.: Питер, 2008.

деб ўйлашларига ишонади ва ҳоказо), бу ҳолда қилмиш ўзганинг мулкни яширин равишда талон-торож қилиш деб ҳисобланиши лозим. Агар мулк эгаси ёки мол-мулк ихтиёрида бўлган ёхуд у ишониб топширилган шахс талон-торож қилиш чоғида ҳозир бўлса-ю, аммо талон-торож содир бўлаётганини тушуниб етмаса, шахснинг қилмиши (масалан, мол-мулк эгаси, қоровул ухлаётган бўлади ёхуд алкохол ёки наркотик мастлик ҳолатида бўлиб, мол-мулк талон-торож қилинаётганини англаб етмайди) ўғрилик деб квалификация қилинади. Жиноятни содир этиш объектив мезонлари баҳосига асосланиб, бу ерда талон-торожликни яширин деб топишнинг бир неча усуллари мавжуддир. Улардан биринчиси, амалиётда кўпроқ учрайдиган шакли, яъни умуман гувоҳлар мавжуд бўлмаганда, масалан, қўриқланмаётган товар-моддий қимматликлари улгуржи базаси омборидан кечаси ёки эгаси уйда бўлмаганда ўғрининг қулфни бузиб ўғирлашидир. Иккинчиси, эгаси ёки бошқа шахслар бўлса ҳам, уларга билдирмасдан, яширин равишда мол-мулкни талон-торож қилиш, масалан, чўнтак ўғриликлари ва ҳоказо. Бундай ҳолатларда ўғрилик камдан-кам ҳолатларда адашиб мулкни ошкора талон-торож қилиш, талончилик деб топилиши мумкин. Объектив мезонларга асосланиб талон-торож қилиш, агар айбдор ўзганинг мулкни мулк эгасининг бевосита ўзидан ёки унинг иштирокида, жабрланувчи содир бўлаётган жиноий ҳаракатларни англамаган ҳолатда бўлганида (қаттиқ уйқу, хушдан кетиш, қаттиқ маст ҳолат ва бошқалар) содир этилса ҳам, яширин деб ҳисобланади. Ва, ниҳоят, ушбу мезондан келиб чиқиб, суд-тергов амалиётида айбдор томонидан ҳамманинг кўз ўнгида мулкни қонуний эгаси сифатида олиши ва бошқа шахслар ушбу ҳаракатлар ноқонуний характерга эга эканлигини англамагани ҳолда ўзганинг мол-мулкни қасддан талон-торож қилиш яширин равишда деб ҳисобланади. Бундай ҳолатлар кўпинча, масалан, темир йўл вагонидан товарлар туширилаётганда айбдор юк туширувчи сифатида келиб қандайдир буюм (кути, қоп)ни олади ва ўзининг фойдасига эгаллайди ёки айбдор вокзал ёхуд аэропортда қаровсиз қолган буюмларни унинг эгаси бўлиб келиб, олиб кетади¹. Бу тўғрисида, илгари РСФСР Олий судининг жиноий ишлар бўйича суд коллегияси ҳам хулоса чиқарган: “Ухлаётган одамнинг буюмларини ўғирлаш талончилик эмас, балки ўғрилик деб ҳисобланади”². СССР Олий Суди жиноят ишлар коллегияси, “Вояга етмаган, ўз ёшига биноан айбланувчининг ниятини ва унинг ҳаракатларини онгли равишда тушуна олмайдиган болаларнинг мулкни очиқ ўғирлаш, ўғрилик эмас, балки талончилик этиб квалификациялаш нотўғри бўлади” деган. Худди шу суд инстанцияси таъкидлаганки, “маст ҳолатда бўлган ва унга қарашли мулк ўғрилик объекти бўлаётганини англай олмаган инсонни мулкни ўғирлаш, жабрланувчининг кўзини олдида содир этилган бўлса ҳам, талончилик эмас, балки ўғрилик деб квалификацияланиши керак”.

Ўғри томонидан ўзганинг мулки ноқонуний равишда олинаятганлигини ва бунинг содир этилишини англамайдиган ёки ушбу ҳолат бўйича гувоҳлик бера олмайдиган шахслар, масалан, болалар

ёки ақлий заиф шахслар борлигида ўғрилик қилиши ҳам яширин ҳисобланади. Шунингдек, айбдорни ўзининг яқин кишилари, қариндошлари, ҳамкасблари олдида қилмишини англаган ҳолда, бироқ уларни жим юришига ишониб содир этган ўғрилик ҳам яширин сифатида квалификация қилинмоғи лозим.

Бундан ташқари, ўзганинг мулкни абланувчининг ҳаракатларини ижтимоий хавфли ва ноқонуний деб англай олаётган шахсларнинг кўзини олдида ўғирланса, лекин улар айбланувчи билан ўзаро муносабатлари ўрнатилганлиги туфайли (қариндош, дўст, яқини, таниши), ўғриликка ўз бефарқлигини кўрсатишса ҳам, бундай ўғрилик яширин деб ҳисобланади.

¹ Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм. - Тошкент: Илм-зиё, 2006. - Б. 325-326.

² Вопросы уголовного права и процесса в практике Верховных Судов СССР и РСФСР. 1938-1978 гг. М, 1980. Б. 187.